

JAROSLAV VÁVRA

JEDINEC A MÍSTO, JEDINEC V MÍSTĚ, JEDINEC PROSTŘEDNICTVÍM MÍSTA

VÁVRA, J. (2010): An Individual and a Place, an Individual in a Place, an Individual through a Place. *Geografie*, 115, No. 4, pp. 461–478. – The core topic of this text is an individual and a place, an individual in a place and an individual through a place. The author focuses on the relationship between an individual and the place, in which an individual lives and with which she/he identifies. Place for an individual means home, or place of work. As Davidson (1991) and Malpas (1999) claim, a creature lives in a place. She/he soon creates everyday routines in the place; this is her/his lived world. She/he meets other people in the place, searches, gathers and uses information concerning the place. Place is presented by individual/individuals/communities. The relationship between an individual and her/his place is presented in the text through English sources from humanistic geography. The paper deals with the relationship of an individual and place in philosophy (Heidegger), in geography (Tuan, Relph, Cresswell) and in geographical education (Witham Bednarz, et al., 1994).

KEY WORDS: place – sense of place – identity – knowledge – geographical education.

Úvod

Článek je věnován vztahu jedince k místu, ale i tomu, jak místo ovlivňuje jedince. Rozebírán je vzájemný vztah jedince a místa, ve kterém jedinec žije, má svůj domov, pracuje, tvoří, relaxuje, identifikuje se s místem, setkává se v něm s dalšími lidmi, hledá, shromažďuje a uspořádává si pro sebe užitečné informace (vzdělává se) a vytváří si významy, získává zkušenosti, dozvídá se o žitém prostoru, žije v žitém prostoru a s žitým prostorem. Jedinec si vytváří kognitivní mapu, vnitřní prostorové znázornění světa, jak jej dosud poznal. Velmi důležité jsou každodenní aktivity člověka v místě, kde žije, kde má svůj domov. Jedinec si vytváří mentální mapu s preferencemi a postoji k různým místům. Mentální mapu a kognitivní mapu takto rozlišuje kanadský geograf Bell (2009).

Cílem článku je představit a interpretovat nejnovější poznatky geografické koncepce místa s přesahem do filozofie a vzdělávání, s naznačeným vývojem geografického poznání/poznávání místa v postmoderním kontextu. Představovaný koncept se velmi dynamicky rozvíjí, jak je patrné z použité literatury a uvedených roků vydání. V zařazení tohoto konceptu do proudů geografického myšlení a přístupů, odkazujeme na výsledky z kolokvia Teória a metodológia regionálnej geografie (Kasala, Lauko 2009), které se konalo na sklonku roku 2008 v Bratislavě za přítomnosti nejvýznamnějších regionálních geografů Slovenska a Česka. Dalším zdrojem pro zařazení představovaného konceptu může být Pavlínkův text (Pavlínek 1993).

Velmi často se při „objevování místa“ naráží na neobvyklou terminologii a koncepci, která je i v současném geografickém myšlení obtížně „uchopitelná“. Přitom je třeba brát v potaz, že není možné pojmut veškerou obsáhlost tohoto geografického konceptu. Při vstupu do problematiky místa můžeme použít otázku, kterou si kladl Tuan (1989) a kterou cituje Relph (2001, s. 151): „Jak vypadá tento svět a jak jej můžeme popsat?“ V článku jsou vysvětleny pojmy, které se k takto chápanému konceptu místa vážou. Naznačeno je také možné využití konceptu místa v české geografii, ale nejen v ní.

Základním konceptem tohoto přístupu je místo. Podle Gregoryho (2009) je místo spolu s prostorem a prostředím v centru pozornosti geografů v humánní geografii. Tito geografové se vymezují vůči fyzickým geografům. Takové vymezování začalo ve 20. letech minulého století, kdy autoři jako de la Blache, Sauer a další reagovali kriticky na geografický či environmentální determinismus, tedy na tvrzení, že lidské aktivity jsou určované prostředím. Například podle Cresswella (2009, s. 172) považoval Vidal de la Blache regiony (*pays*) za území určená jednak přírodním prostředím a jednak kulturními formami. Holt-Jensen (1999) si u Vidala de la Blache (1921) všímá vztahu mezi kulturou, krajinou a regionem. Přírodní a kulturní krajiny považoval Vidal za neoddělitelné. Region pak chápal jako území, ve kterém jsou ve vztahu lidské bytosti a příroda. Sauer (1925) citovaný Hoelsterem (2006) tvrdil, že kulturní krajina je výsledkem působení kulturních faktorů na přírodní krajinu. Podle Sauera je kultura činitelem a příroda je médiem.

Filozofický rámeček studia místa

Kde je však záměr, kde jsou významy, které jedinec/lidé dává/dávají místu? Husserl (vzděláním matematik a přírodovědec) počátkem 20. století zahrnul do svých filozofických úvah intencionalitu, kategorický rámeček, ve kterém se myšlení a svět stávají srozumitelnými. Podle Popkina et al. (2005, s. 389) prováděl tzv. „fenomenologickou redukci“ vědomí, která mu umožňovala odhalovat, co je „intuitivně jisté, jaká je podstata (či esence) zkušenosti nebo jaké jsou invariantní rysy“. Tato metoda nebyla psychologická. Šlo o intelektuální analýzu, která odkrývala „jisté a nutné aspekty zkušenosti“, či jinak řečeno vědomé a srozumitelné zkušenosti.

Heidegger, Husserlův žák, vydal v roce 1927 zásadní dílo *Bytí a čas* (*Sein und Zeit*), ve kterém je pro autora klíčovým aspektem lidské bytí. Neodkazuje na individuální lidské bytí, ale spíše na způsob lidské existence. Podle něj se pouze lidské bytosti snaží odkrývat bytí. Popkin et al. (2005, s. 390) tvrdí, že u Heideggera jde o velmi obtížně srozumitelné dílo, které je „nesmírně obtížné přeložit do kteréhokoliv jazyka tak, aby (jazyk, pozn. autora) byl srozumitelný a neztratil smysl“. Z toho mohou pak plynout i nejednoznačné interpretace tohoto díla. V architektuře vychází z Heideggerovy koncepce například Norberg-Schulz (1971, 1979). V geografii to pak byli například Tuan (1974) a Relph (1976). V „geografizující“ filozofii, která vychází z Heideggerova díla, je stále častěji citován australský filozof Malpas (1999, 2008).

U Heideggera je pro geografii klíčovým pojmem prostorovost (*Räumlichkeit*), která se vztahuje k bytí, a to k bytí v prostoru. Prostorovost pobytu, kterou je možné zjednodušeně chápat jako místo, Heidegger analyzuje „prostorovostí

nitrosvětsky příručního jsoucna“ a „prostorovostí ,bytí ve světě““. Heideggerovo nitrosvětské jsoucno (*Inwendigkeit*) je podle Malpase (2008) „*insiderness*“, tedy pojem, který používá Relph (1976), když mluví o autentickém významu místa (viz dále). Pro prostorovost „bytí ve světě“ používá Heidegger dvě charakteristiky, oddálení (*Entfernung, deseverance*) a zaměření (*Ausrichtung, directionality*).

Pro první charakteristiku není zásadní vzdálenost (fyzická, „objektivně změřitelná“), ale jde o „cesty, po kterých se při svém ,obstarávání‘ ubíráme ke vzdálenějšímu jsoucnu“ (Heidegger 2008, s. 134). Tyto cesty/vzdálenosti mohou být každý den jinak dlouhé. Jak tomu rozumět? Například jinak budeme pociťovat stejně dlouhou cestu s milou osobou a jinak s osobou, se kterou se nebudeme cítit dobře. S první nám cesta velmi rychle uteče a nebudeme se s ní chtít rozejít, rozloučit, zatímco s druhou osobou se nebudeme moci dočkat místa, kde se máme rozejít. Ve druhé charakteristice, zaměření, jde o „rozprostranění pobytu v jeho ,tělesnosti““ (Heidegger 2008, s. 137). „Rozprostranění“ lze chápat tak, že směrem rozumíme ve vztahu k našemu tělu. Příklad chápání takové charakteristiky je uveden na konci tohoto článku. Oddálení a zaměření vysvětluje Heidegger jako umístění (*Erörterung*), tedy vzhledem k místu (*Ort*). Posledním typem prostorovosti je u Heideggera prostorovost pobytu. V něm se „vynořují“ oba dva předešlé typy prostorovosti. Malpas (1999, s. 32) mluví o prostorovosti (*spatiality of Dasein*), která nemůže být chápána jako prostorovost „objektů“, v ní zdůrazňuje zkušenost (*experience*). Podle Malpase představuje takovou prostorovost nejlépe místo (*place, Ort*). Srovnáme místo s charakteristikou, kterou uvádí Relph: „Místa jsou definována hlavně zkušeností a záměrem v určitém uspořádání.“ (Relph 1976, s. 141)

Na Heideggerovu filozofii o bytí (1927) navazuje Davidson (1991). Posouvá Husserlovu a Heideggerovu otázku o záměru a smyslu do polohy, co by měl nebo co musí řečník vědět, aby chápal záměry a významy druhého (viz příklad na konci článku). Davidson vychází z poznání a uvádí trojúhelník poznání/vědomosti (*knowledge*), který je tvořený tím, kdo poznává (*oneself*), tedy poznáním sebe sama. Dále u něho jde o poznání/vědomosti o světě (*the world*), což může být zjednodušeně chápáno jako zkoumání/poznání přírodních a společenských předmětů/objektů, a o poznání/vědomosti o ostatních (*others*), kteří předmět/objekt také hodnotí, poznávají. V tomto pojetí se vedle subjektivity a objektivity objevuje intersubjektivita, intersubjektivní prostor, který je tvořený poznáním, zkušeností, myšlením, ale také třeba činností a kauzalitou v uvedeném trojúhelníku mezi tím, kdo poznává, poznání/vědomosti o ostatních a o světě (Malpas 1999, s. 154; Malpas 2008, s. 135).

Místo v humanistické geografii

Těžiště tohoto textu je v geografických pracích, ve kterých se autoři věnují koncepci místa. Z dřívějších jsou to Tuan (1974, 1977, 1991), již zmiňovaný Relph (1976, 1993, 2001) a z nejnovějších například Cresswell (2001, 2004, 2008, 2009). Ústředním tématem je koncepce „jedinec a místo“. Když se dva neznámí lidé sejdou mimo svůj domov a mimo území, které dobře znají (např. na dovolené v cizině), je pro ně při vzájemném představování a poznávání velmi důležitá také informace o místě, odkud oba jsou. Pokud najdou osobu, která

se váže k diskutovanému místu a kterou oba znají, nebo dokonce sami místo toho druhého znají, jsou počáteční ledy v konverzaci prolomeny (viz výše Heideggerova prostorovost pobytu nebo Davidsonova triangulace znalostí).

V české a slovenské geografii se začíná tematika místa také objevovat. Uveďme alespoň příklad prací ostravských geografů Siwek, Kaňok (2000), Siwek, Bogdová (2007), které se týkají českých kulturně-historických regionů ve vědomí obyvatel těchto regionů. Příklad mentální mapy školáků v komunitě jižní Moravy prezentují Hynek, Svozil (2008). Na Slovensku se tematice místa věnují například Matlovič, Matlovičová (2007). Další slovenský autor Kasala (2008) se věnuje identitě lokality, která je blízká koncepci místa. Prostorovost krajiny prezentuje Hynek (Hynek, Vávra 2007).

Vzhledem k omezenému prostoru je nutné brát tento text jako vstup či úvod do problematiky, pro hlubší zkoumání je třeba studovat další zdroje citované v použité literatuře.

Jedinec a místo

Americký geograf čínského původu Tuan (1974) chápe místo jako část velkého a nerozlišeného geografického prostoru. Tuan (1977, s. 6) tvrdí, že „prostor je abstraktnější (sic) než místo“. Prostor se podle Tuana (1974) stává místem, když mu jedinci dají/dávají význam. S takovým místem se jedinec ztotožňuje, dává mu jméno a vnímá jej odděleně od okolí, které jej obklopuje. Mezi místy najdeme taková, která mají pro jednotlivce či skupiny (komunity) silnější význam, mají „významnější jména“ a jsou jedinci a komunitami vnímána silněji než místa jiná. Jde tedy o význam míst (*sense of place*).

S významem místa je spojena identita a charakter místa, a to jak ve vnímání a cítění místních obyvatel, členů lokální komunity, tak také návštěvníků. To vše souvisí s vnímáním (*perception*) a zkušeností (*experience*) jednotlivce s místem. Takové vnímání/cítění/percepce může mít podle Tuana (1974) původ v přírodním prostředí, ale velmi často jde o spojení/promíchání přírodních a kulturních (viditelných) charakteristik krajiny či materiálního/viditelného uspořádání terénu (*landscape*)¹. Krajina (*landscape*) zahrnuje jedince, kteří na uvedeném místě žijí. Osobami velmi vnímavými k významu míst jsou podle Tuana umělci – básníci, spisovatelé, hudebníci, malíři. Dodejme, že význam místa může dostat až takový institucionální rozměr, že se dostává pod zvláštní státní nebo nadnárodní režim ochrany, jako jsou například státem chráněné památky, chráněná území, či místa na seznamu a pod záštitou UNESCO.

Význam místa chápe Tuan (1974) ve dvou rovinách – ve vizuální/estetické a v dalších vlastnostech zjištěných všemi našimi smysly. Z dalších vlastností místa vyzdvihuje Tuan jeho stabilitu (*stability*), která je dána obeznámeností jedince s tímto místem, což v něm může vytvářet pocit bezpečí. Tuan má na mysli především velmi specifické místo pro každého člověka, a tím je jeho domov (*home*). Tuan se však nezabývá negativními jevy, které mohou s domovem souviset. Pomíjí například to, že pro toho, kdo doma zažívá nebo zažil domácí násilí, může domov představovat strach a pocit nebezpečí. Ucelenému geografickému poznání „domova“ se nejnověji věnují britské autorky Blunt a Dowling

¹ Srovnej s termínem „physical landscape“ u Cresswela, viz dále.

(2006). Stěžejní částí v jejich monografii představuje analýza vytváření anglického domova v éře zámořských kolonií. V té době byl domov pro Angličany něčím důvěrně známým a bezpečným, co bylo následně přenášeno do vzdálených a snad i nebezpečných míst v zámořských koloniích.

Vztahu místo/domov a ztrátě místa/domova (*displacement*)² se věnuje Cresswell (2001, 2004), když hodnotí život mužů (trampů/tuláků³), kteří se v USA po ekonomickém kolapsu v roce 1873 pohybovali mezi východním a západním pobřežím. Ztratili práci a také domov. Na farmách žádali o jídlo a často podle dobového tisku znásilňovali ženy a jejich dcery, které byly samy doma. V té době nemít domov a hledat práci (z pohledu usedlíků byli tito muži „bezciľnými tuláky“) byl trestný čin, za což se trestalo 30 dny vězení.

Českému čtenáři, který se zajímá o problematiku pojmu domov, je možné doporučit spíše propedeutický text o místě a o pojmu domov v českém kontextu ve studii Vnímání místa (Vávra 2003), kde jsou uvedeny i názorné české příklady.

V českém kontextu je třeba uvést, že na konci 80. let se objevila práce Librové (1987), která vychází z hodnotového hodnocení krajiny „nestranným pozorovatelem“ (viz dále přístupy Relpha 1976). V práci autorka využívá malířské a literární interpretace hodnot, které se vztahují ke krajině. Například na straně 94 používá pasáž z knihy J. Š. Baara: Jan Cimbury. Knihu autor vydal před sto lety. Hlavní postava knihy zažívá silný emocionální prožitek, když hledí na svůj rodný kraj. V dnešní době bychom v těchto případech mluvili o místě jako o domovu, protože ve zvolených příkladech Librová poukazuje na internalizaci, ačkoliv ji tak ve své knize nenazývá. Pojem internalizace používal jako první ruský psycholog Vygotsky. Hlavní hrdina uvedeného románu není pouhým pozorovatelem „rodného kraje“, ale je s místem ztotožněný (více Malpas 1999, Holloway 2005).

Kanadský geograf Relph (1976, 1993), který vychází z přístupu architektů, tvrdí, že architekti zaměřují svoji pozornost na budovy jako viditelné, podstatné entity, které jsou izolované. Místa jsou podle něj „nehmatatelná území“ (*impalpable territories*) sociálních aktivit a významů, které se promítají do celého uspořádání budov a prostorů (Relph 1976, cit. Relph 1993, s. 26). Relph charakterizuje místo jako nedefinovatelný celek (*indeterminate whole*). Podle něj se nedají kolem míst nakreslit hranice a místa se nedají „rozbit“ na menší „bloky“, protože pak by místa ztratila svůj charakter, svou podstatu (srovnej s Husserlovou fenomenologickou redukcí zmiňovanou výše).

Dalším Relphovým pojmem je termín „bez místa“ (*placelessness*), který je často používaný v humanistické geografii. Jde o místo, které je uniformní, postrádající specifickou/zvláštnost místní lokality, které ztrácí svoji jedinečnost. Jsou to místa se slabou identitou, kde se lidé mohou cítit odcizení. Takovými místy mohou být dopravní terminály (letišťe, nádraží) nebo „chrámy spotřeby“ – velká nákupní střediska.

Podobně jako Tuan (1974) i Relph (1976) přišel s humanistickou koncepcí místa. Tvrdí, že význam místa, jeho podstata, není dána zvláštností v jeho

² Szaló (2004) používá českého výrazu vymístění, avšak v jiném významu, jako „přepis významů“. Tento termín používá v hodnocení vysídlení.

³ Podle Cresswella (2001) američtí sociologové tuto společenskou kategorii velmi ostře rozlišovali a rozlišují: *tramps*, *bums* a *hobos*. Rozlišují je podle stupně připoutání k místu, k náklonnosti opíjet se a ke snaze najít si/nenajít si práci.

umístění (*location*), v komunitě, která zde sídlí, nebo v povrchní, světské zkušenosti. A to i přesto, že toto všechno jsou společné a snad i nezbytné znaky místa. Podle Relpha (1976) je podstatou místa role, a to ta nejnítěrnější, jakou místo hraje v samotné lidské existenci jedince (srovnej výše s hlavním literárním hrdinou z práce Librové 1987). Tvrdí, že každý je svázaný s určitým místem, kde se narodil, kde vyrůstal, kudy procházel.

V charakteristice místa avšak později Relph (1993) zdůrazňuje, že „místu“ je nejlépe porozumět pomocí fragmentů prostředí, ve kterém jedinec žije, kterým dává významy, kde uskutečňuje své aktivity a vytváří specifickou krajinu, a kde je vše vzájemně propletené (Relph 1993, s. 37). Tento jeho přístup se promítá i do jeho chápání identity, vztahu jedince k místu (viz autentický význam místa výše).

Poloha, dějiště každodenních vztahů, význam místa

Místo je jedním z ústředních pojmů humánní geografie. Cresswell (2005, s. 485) tvrdí, že definovat místo je snadné, jednoduché. Zároveň však připouští, že se uvedený termín používá různě, přičemž odkazuje na Entrikina (1991), Tuana (1997) a další. O představě místa mluví i Castree (2003, s. 167). V Concise Oxford Dictionary nachází 20 různých významů pojmu „místo“. Navíc k této nejednoznačnosti přistupuje i to, že humánní geografové pojem „místo“ používali ve své historii různými způsoby.

Předcházející poznatky a zkušenosti shrnuje a rozšiřuje anglický politický geograf Agnew (1987), který nastínil tři základní znaky místa, významnost umístění (*meaningful location*), které se pak často v souvislosti s místem zmiňovaly a dosud zmiňují:

- poloha (*location*) – určitý bod na povrchu Země
- místo (dějiště), kde existují každodenní vzájemné vztahy (*locale*)⁴
- význam/chápání místa (*sense of place*) – subjektivní vnímání/chápání, kterým jedinci nahlíží na místo, včetně toho, co místo znamená pro jejich individuální a skupinovou identitu.

Na Agnewa později navázal Cresswell (2008, s. 134) a místo pojmu místo (dějiště), kde existují každodenní vzájemné vztahy (*locale*) používá pojem „fyzický/přírodní povrch“ (*physical landscape*)⁵, který podobně jako Relph (1976, 1993) chápe jako „významné objekty v území (budovy, parky, dopravní infrastrukturu a komunikace, dopravní značky, památníky a další)“. Avšak ve vydání International Encyclopedia of Human Geography, v hesle „Place“ Cresswell (2009, s. 169) používá termín dějiště (*locale*) i s výše uvedenými příklady

⁴ Giddens v knize Důsledky modernity (2003, pův. vydání 1984) charakterizuje místo jako „místní dějiště, které odkazuje k fyzickému rámci sociální činnosti v její geografické situovanosti (Giddens 2003, s. 24). Petrussek v doslovu k uvedené knize (s. 168) poukazuje na Giddensovu představu, že v místě jedinci a instituce vytvářejí společnost a současně jsou společností vytvářeni, což se projevuje v rutinních činnostech a také kognitivně. Pojmem „dějiště“ (*locale*), Giddens (2003) navazuje na Heideggerovu širší koncepci *Ereignis* (Heidegger 1927), což Malpas (2008) překládá jako *event* a poukazuje při tom na obtížnost překladu.

⁵ V anglicky mluvících zemích je pojem *landscape* chápán jinak než v Česku pojem krajina. *Landscape* je bližší pojmu dějiště (*locale*), tak jak v příkladech uvádí Cresswell.

(budovy, parky atd.), tedy „jak místo vypadá“. U Cresswella se pravděpodobně jedná o revizi používaných pojmů dějiště (*locale*) a „fyzický povrch“ (*physical landscape*). Dějiště (*locale*) můžeme považovat za součást „triády“ poloha – dějiště (*locale*) – význam místa. Cresswell pojem „fyzický povrch“ (*physical landscape*) již v tomto zdroji nepoužívá.

Další pohled na místo poskytuje v Dictionary of Human Geography Duncan (2000), který pro tuto encyklopedii zpracoval heslo místo (*place*). Zdůrazňuje sociální interakce v místě (odlišné od Davidsonovy intersubjektivity, která se týká znalostí). Místo je podle Duncana vytvářeno sociálními interakcemi:

- mezi které patří struktura denních činností/praktik jedinců (jejich ekonomický; a sociální život) – vytváření identity (domov, čtvrť apod.)
- poskytuje jak příležitosti tak také omezení v rámci dlouhodobého sociálního blaha jedinců
- poskytuje kontext, který vychází z každodenních poznatků a zkušeností jednotlivců
- poskytuje uspořádání pro procesy socializace (sociální vztahy) jedinců
- poskytuje mantinely pro soutěž/konkurenci sociálních norem ve společnosti.

V novějším 5. vydání Dictionary of Human Geography (2009) zpracovala heslo „*place*“ Gillian Hart. Místo charakterizuje ve třech oblastech:

- místo, aby bylo místem, musí mít význam (vychází z Tuanovy koncepce); zahrnuje percepce, významy, paměť a fenomenologicky chápaný pobyt
- místo jako dějiště (*locale*), které je tvořené přírodními a kulturními komponenty, které dohromady vytvářejí hybrid (více viz Roeová 2009, Hynek 2009); zahrnuje pojmy, jako např. „produkce prostoru“ (Lefebvre 1991), teorie strukturace (Giddens 2003), nereprezentativní teorie (Thrift 1996)
- globální význam lokálního místa (Massey 1994): do této oblasti zahrnuje Hart globalizaci, nevázanost na místo (*non-places*, Augé 2008 nebo *placelessness*, Relph 1976) a teorii sítí aktérů (Latour 1988).

V poslední revizi místa (Hart 2009) chybí explicitně vyjádřená poloha, avšak je zřejmé, že vazbou a interakcí k určitému území je zkušenost, kterou si v místě jedinec vytváří a kterou zahrnuje do svého poznání. Tento posun naznačuje i změny v chápání místa v geografickém myšlení za posledních deset let.

Význam místa

Bylo již řečeno, že význam místa se týká jedinců/komunit, jak oni chápou a interpretují svá místa, kde je jejich domov a jak stejná místa interpretují jiní (viz Davidsonova intersubjektivita). To však neznamená, že všichni v určitém místě chápou toto místo stejně. Castree (2003) uvádí, že humanističtí geografové byli mezi prvními v geografických vědách, kteří začali brát vážně existenci místa (viz Tuan 1974 a výše). Odhalování těchto významů míst vyžaduje od těch, kteří je zkoumají, „empatické“ způsoby, kterými se dostávají do pocitů, emocí a hodnot lidí na zkoumaném místě. V rámci emočního vztahu k místu používá Relph (1976) pojem empatické zasvěcení (*empathetic insideness*).

Humanističtí geografové odhalují a poznávají významy míst také pomocí „hermeneutického přístupu“ (*hermeneutic approach*). Používají postupy, které

zdůrazňují nejenom produkt, výsledek, cíl, ale i proces poznávání, který není nikdy uzavřený. Tyto myšlenkové postupy zdůrazňují pochopení celku z části a částem je porozuměno, pokud je pochopený celek. Zároveň je také pochopený vzájemný vztah mezi částmi.

Castree (2003) uvádí, že při zkoumání míst a následné interpretaci se zjistilo, že existuje subjektivní vazba k místu nebo interpretace významu místa. Význam místa podle Castreea existuje vždy. Tohoto faktu si v podobě identity všimá již Relph (1976) a potvrzuje jej také Malpas (1999). Castree (2003) tvrdí, že i přes existenci globálních vazeb, lidé žijí převážně v rámci několika čtverečních kilometrů. Navíc v určitém životním období, např. v dětství nebo ve stáří, mohou být lidé silně připoutáni k určitým místům. Místa jsou pro Castreeho zásadním lokusem (*locus*) každodenní zkušenosti jedince. A dokládá to na otázkách, pokud se člověk ptá sám sebe: Které místo má pro mne význam a proč? Tazatel najde pravděpodobně jen pár takových míst. Mezi jmenovanými na prvních místech bude s největší pravděpodobností domov a škola (viz níže).

Lidé, kteří se vracejí nejen fyzicky, ale i ve svých představách/vzpomínkách do opuštěných domovů, které museli opustit kvůli stavbám „veřejného zájmu“ či kvůli jiným rozhodnutím, hledají na „svých“ místech ta, kde žili s blízkými, kam chodili do školy, do kostela, na taneční zábavy (Vávra 2003). Z výčtu je zřetelné, že nehledají pouze fyzickou podobu hledaného místa. Místa jsou spojena s významnými osobními událostmi tazatele, které nejsou spojeny jen s vnímáním místa/míst, ale také s pocity, emocemi, které jej váží k místu/místům. Takže kromě fyzických dimenzí, mají místa také dimenze imaginativní a emocionální, které jsou snad pro jedince/komunitu i důležitější, významnější, je vysvětleno v dalším textu.

Zkušenost z každodenní rutiny v důvěrně známém uspořádání umožňuje jedincům sdílet celou řadu významů a těmto významům rozumět (Tuan 1974). Koncept významu a chápání významu místa (*sense of place*) se vztahuje na pocity jedinců/členů komunity, které jsou evokovány, jsou výsledkem zkušenosti a paměti (osobní i kolektivní paměti, nikoliv paměti krajiny), které se vztahují k místu, k symbolismu, který je spojen s daným místem.

Lidé, kteří vyrůstají, žijí a pracují na určitém místě (*insiders*) na rozdíl od lidí z vnějšku (*outsiders*)⁶ rozvíjejí význam místa stejným oblečením, řečí, chováním na veřejnosti a dalšími aktivitami či projevy v každodenní rutině. Místní vytvářejí a rozvíjejí význam místa díky seznámení se s historií místa a díky symbolům, které dávají určitým elementům přírodního prostředí, a to jednak takovým, které mají srozumitelný význam jen pro ně samé a které jsou skryté lidem z vnějšku (tzv. „skryté významy míst“ nebo „místa péče“ – *fields of care*, Tuan 1974), anebo vytvářejí či rozvíjejí význam symbolů, které jsou zjevné i cizincům („zjevné významy míst“ nebo veřejné symboly – *public symbols*, Tuan 1974), jako jsou například pomníky, sochy, veřejné budovy apod. Cizinec význam místa vnímá jako odlišnost od svého domovského místa, např. díky významným orientačním bodům v místě (*landmarks*)⁷ nebo díky odlišnostem ve způsobech života. Takový příklad „zasvěceného člověka zvenku“ poskytuje

⁶ Tuto dichotomii najdeme v Relphovi (1976), který vychází z Heideggerovy koncepce (Heidegger 1927) „ztotožňování“ a „neztotožňování“.

⁷ Více například v Lynchovi (2004) mentální mapy vytvořeného obrazu města s pěti klíčovými prvky, tj. cesty, hranice, uzly, oblasti a významné prvky.

Norberg-Schulz (1979) ve fenomenologickém rozboru území a významných dominant Prahy.

Místo a identita

Malpas (1999) tvrdí, že místo je odvozené ze samotného charakteru lidského myšlení, zkušenosti a identity, které pochází z místa a vytváří se prostřednictvím místa. Mluvíme o ztotožnění (*embodiment*), o ztotožnění/spojení mysli a těla jedince (srovnej s Heideggerem výše). Jak zdůrazňuje geografka Holloway (2005), mysl a tělo jedince jsou spojené neustále vytvářenou zkušeností. Jedinec reaguje na podněty z těla ať už vědomě či podvědomě. Toto vše se odehrává ve fyzickém prostoru. Cresswell (2004, s. 21) zdůrazňuje také připoutání jedince k místu, jeho zakořenění (*rootedness*).

„Ztotožněný“ a „zakořeněný“ jedinec zná místní názvy a při rozhovoru s místním (*insider*) nemusí používat popis s obecným pojmenováním. Zná významné události, které se na daném místě staly. Zná „vrtochy“ místního počasí, jaká překvapení počasí může očekávat během roku. Vyzná se ve jménech a příjmeních členů místní komunity a v rodinných vazbách v daném místě. Zná všeobecně dohodnuté/známé trasy, významné orientační body (*landmark*), při popisu území se vyjadřuje ve zkratce. Pro jedno místo používá místní/v místě narozený jedinec více názvů, které odstupňovávají význam, podobně jako to dělají Eskymáci, kteří používají desítky názvů pro podobu sněhu, nebo obyvatelé písčné pouště pro podobu písku. Místní v Česku mají také množství významů pro místa, ve kterých žijí. Jako příklad vztahu místních a přistěhovalých můžeme použít Klostermannovu knihu *Odyssea soudního sluhu* (1910). V popisu výslechu u soudu vyslýchaný řezník a hostinský ze Stach u Kašperských Hor vyjmenoval pět různých názvů pro svou obec.

Identita je základním pojmem v každodenním životě. Relph (1976, s. 45), který cituje Heideggera (1927), napsal: „Všude, kdekoliv a jakkoliv, jsme ve vztahu k bytostem, které se liší. Identita zdůrazňuje nás samé.“ Podle Relpha rozlišujeme identity lidí, míst a národů.

Relph (1976, s. 45) tvrdí, že člověk není jen adresa v seznamu či bod na mapě. Právě identita je základní charakteristikou jedince, která vychází z jeho zkušenosti s místy, která jej ovlivňuje. Dále tvrdí, že není jen důležitá identita místa, ale identita, kterou má jednotlivec či skupina s daným místem, zvláště pokud mají zkušenost místního nebo člověka zvenčí.

Heidegger (1927) používá koncepci niterního jsoucná, kterou do geografie místa zavádí Relph (1976) v podobě „zasvěcení“ (*insiderness*) a „nezasvěcení“ (*outsiderness*). Klíčovým rozlišujícím prvkem u Relpha je právě identita a s tím související charakteristika, kterou můžeme chápat jako „zasvěcenost“ s místem či v místě, nebo podle Malpase (2008) jako niterní významovost (*intrinsic meaningfulness*). Podle Relpha se identita nevztahuje jen na místa, ale vztahuje se také na krajinu/viditelné uspořádání, město nebo domov. Být uvnitř (*inside*⁸) znamená dívat se, co je vně, co nás obklopuje, čeho jsme součástí (vnitřku), čemu rozumíme, kde jsme (srovnej s Heideggerovou zaměřeností výše). Relph uvádí další dichotomie – bezpečí a nebezpečí (viz anglický domov⁹

⁸ Tento pojem je blízký Heideggerově nitrosvětškému jsoucnu (Heidegger 1927).

v již zmíněné monografii britských autorek Blunt a Dowling 2006), uspořádání/řád světa a chaos, chráněné a nechráněné území. Být uvnitř pro Relpha (1976, s. 49) znamená „patřit někam, být součástí místa“. Místa jsou rozlišena od prostoru a určují systémy fyzikálních/přírodních charakteristik, aktivit a významů. Naopak být vně (*outside*) znamená dívat se na místo jako turista nebo jako vnímavý cestovatel, který si zapisuje své poznatky, postřehy a pocity do svého cestovatelského deníku.

Relph (1976) pro hodnocení místa využívá roli turisty. Turista má domov v jiném místě, než ve kterém se momentálně jako turista nachází. Avšak na navštíveném místě může být jak zasvěceným, např. do pravidel chování (*behavioural insiderness*), aby neurazil hostitele, tak i objektivně nezasvěceným (*objective outsidersness*). V tomto případě z pohledu „objektivního“ pozorovatele, který se neidentifikuje s místem, toto místo hodnotí a takto o něm referuje svým známým doma. Zasvěcenost v chování na daném místě znamená, že onen turista ví, že je v určitém místě, a ví, jak se v něm má chovat. Takový zasvěcený jedinec zjišťuje, jaké aktivity se v daném místě nacházejí (Relph 1976, s. 53)¹⁰. Zasvěcený turista například ví, že v arabských státech/komunitě/rodině nemá žádat o alkohol nebo o vepřové maso.

Knox a Marstonová (2004, s. 2) definují identitu jako vlastnost, která se váže k lidem, k jejich subjektivním pocitům, které jsou založeny na jejich každodenní zkušenosti a sociálních vztazích. Ve stejnou dobu je však vytvářena image o stejném místě také lidmi z vnějšku. Například čtvrť, kde je náš domov a kde se dobře cítíme, je lidmi z vnějšku vnímána i prezentována jinak (pozitivně i negativně).

Keith a Pile (1993), které cituje Castree (2004, s. 177) tvrdí, že kulturní geografové považují místo za něco, co formuje jak individuální, tak skupinovou identitu. Místo podle Keitha a Pilea je přímo vepsáno do charakterů lidí (srovnej s Giddensem 2003). Vezměme si příklad, kdy lidé mají sklony charakterizovat jiné stereotypně, tedy podle místa odkud pocházejí, a to i přesto, že se tyto lidé odstěhují jinam, do jiného (vzdáleného) místa. Velmi často je pro ně charakteristické, že i když se přestěhují ze své „rodné hroudy“, podrží si „svoji řeč“.

Kromě „vpisování“ místa do charakteru lidí najdeme v humanistických pracích „reálný“ nebo „autentický“ význam místa. Již dříve zmiňovaný kanadský geograf Relph (1976), kterého cituje Castree (2004, s. 177), poukazyval na „uniformní místa“ (*placelessness*), která se objevují v mnoha dnešních městech s výškovými budovami uprostřed a uniformními a opakujícími se předměstími na okrajích měst. Relph (1976) tvrdí, že moderní architektura a urbánní plánování dehumanizuje zkušenost z místa a lidské významy míst se oslabují a uniformují (viz výše *placelessness*). Můžeme říci, že ztrácejí jistou výjimečnost pro lidi, kteří se v nich nacházejí, oslabuje se jejich identita (jejich ztotožnění a zakotvení).

⁹ Symbolickou prezentací domova střední třídy ve vzdálené kolonii je například píseň „Home! Sweet Home!“ z roku 1823 (Wikipedia, the Free Encyclopedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Home!_Sweet_Home!), ve které je verš: „Můžeš si užívat v palácích, můžeš se v nich procházet, avšak buď si vědom toho, že ve srovnání s tvým domovem jsou tato místa nicotná.“

¹⁰ Matlovič, Matlovičová (2007) překládají Relphův pojem *insiderness* jako „původnost“ a *outsiderness* jako „cudzorodost v místech“ (s. 185).

Castree (2003) kritizuje přečehování „vnějších“ vlivů a hrozeb a říká, že Relph (1976) jakoby kritizoval fakt, že místa jsou stále více propojená mezi sebou spíše než jen rozrůžňována v mozaice, jak místa chápal například Harts-horne (1939). Podle Castreeho je problematické podceňovat rozmanitost vazeb v místě a identity, které mohou lidé na stejném místě rozvíjet, a také to dělají. Castree uvádí příklad chudé imigrantky v londýnské čtvrti Hackney a její pohled na místo, který je odlišný od mladého vysokoškolsky vzdělaného a dravého/ambiciózního odborníka, který žije ve stejném místě. Geografové jako je Relph (1976) podle Castreeho (2003) podceňují fakt, že různé významy místa a identita místa mohou přetrvávat ne navzdory, ale *protože* „vnější“ vlivy výrazně působí z jiných míst (více viz dále).

Podle Castreeho (2003) nejsou identity přirozené, přirozené původem. Jsou sociálně vytvářené, konstruované, v průběhu života lidí. Lidé mají sklon, když mluví o místě jako prvku identity, k vytváření obrazu usedlé komunity – doslova domova. To má své opodstatnění, protože se identita váže na realitu, která je podle Bergera a Luckmanna (1999) stvrzována v nejběžnějších každodenních kontaktech s „významnými druhými“, tj. rodinou, jinými blízkými lidmi v dosahu rodiny (ze sousedství, kongregace věřících, klubu a podobně). Význam místa se v takových kontaktech (komunikaci, dění) utvrzuje.

Avšak v globalizujícím se světě má většina míst do usedlého charakteru daleko. Jsou objektem přicházejících změn, a to jak fyzických (zavírání závodu, výstavba nového obchodního centra), tak i sociálních (přistěhovalci z ciziny nebo vymírání starší generace) – jsou výsledkem globálních/vnějších a lokálních procesů. Musíme si uvědomit, že zatímco identity jsou dnes vytvářeny v určitém místě (založeny na místě), nejsou na místo vázány, tj. nejsou výsledkem čistě lokální zkušenosti. Lokálně proměnlivé identity částečně vznikají díky „vnějším“ vlivům, paradoxně je můžeme díky nim vidět. Příkladem mohou být zahraniční pracovníci dělnických nebo manažerských profesí nebo propojování míst internetem, ale i zkušenosti a poznatky, které má jedinec z návštěvy vzdálených míst.

Ve většině míst dnešního světa se identity lidí, kteří žijí v těchto místech, zřídka podobají lokálnímu v „mozaikovém“ významu tohoto slova (viz Hartshorne 1939), Dříve „lokální“ znamenalo, že celý život jedince se odehrával v jedné lokalitě, v jednom místě, a lokality byly vůči sobě navzájem relativně izolované. V dnešní době je mobilita lidí výrazně odlišná. Jak tvrdí Massey (1998), kterou cituje Castree (2003 s. 180) „musíme hledat nikoliv kořeny (*roots*) identity lidí, ale jejich (životní) dráhy (*routes*)“¹¹. Tím totiž zjistíme, jak se budovaly tyto „lokální“ identity podle toho, jak se lidé ztotožňovali s celou řadou „nelokálních“ vlivů (viz dále).

Příklad: jedinec a místo

K „rozostřování“ místa vzhledem k měřítku dochází, pokud se jedinec dostává do prostředí mimo své místo, z pozice místního do pozice člověka z venku. Velkou roli zde hraje vzdálenost (fyzická i obrazotvorná) od místa, se kterým se (sebe)identifikuje, ztotožňuje a také prezentuje. Modelově to lze ukázat na

¹¹ Stejně znějící anglická slova, avšak s odlišným významem (homonyma).

Tab. 1 – Změna „měřítka“ osobní identity (Benešov u Semil) vzhledem k místu dotazu „Odkud jste?“

Místo dotazu	Srozumitelná („empatická“) odpověď
město Semily	z Benešova
město Turnov	z Benešova u Semil
město Česká Lípa	za Libercem, z Podkrkonoší u Semil, u Kozákova, u Českého ráje
město Trutnov	ze západních Krkonoš, blízko Rokytnice nad Jizerou, u Turnova
v jižních Čechách	z Podkrkonoší, mezi Libercem a Hradcem Králové, u Českého ráje
na Moravě	z Čech, ze severu Čech, z Podkrkonoší, blízko Českého ráje
v Německu	z Česka, blízko německo-polské hranice, na sever od Prahy
v USA	z Evropy, Československo, Praha

příkladu člověka z Benešova¹² u Semil, který odpovídá na dotaz „Odkud jste?“ na různých místech různě vzdálených od jeho domova, a to místnímu nebo i cizímu posluchači (viz tab. 1, srovnej s Heideggerovou prostorovostí výše).

Tázaný sděluje tomu, kdo se táže, své preferované „dominanty“ ve „svém“ území, (administrativní, kulturní, z cestovního ruchu, historické, případně další), vyjevuje svou mentální mapu s preferencemi (Bell 2009), svou prostorovost bytí (Heidegger 2008), a zároveň tyto dominanty poměřuje s předpokladem, že je zná (a ztotožňuje se s nimi) i ten, kdo se ptá (intersubjektivita, Davidson 1991). Zároveň pro sebe detailní místo (Benešov u Semil) zasazuje do stále zvětšujícího se místa podle toho, jak se zvětšuje fyzická vzdálenost, ale i „chápaná vzdálenost“. V uvedeném příkladě je maximální dimenzí Evropa, evropský rozsah domovského místa. Úmyslně používáme Evropu jako místo a vyhýbáme se pojmu region, protože důležitý je význam/obraz místa nikoliv hranice. Tázaný odpovídá tak, že se „vcítí“ (je empatický) do osobní identity toho, kdo se ptá (viz tab. 1, viz určení svého místa/domova, když je dotazován v České Lípě, kde vychází z místa toho, kdo se ptá). Obyvatel Benešova je v České Lípě hostem, a proto se snaží svou „prostorovost“ přizpůsobit „prostorovosti“ místního z České Lípy. Je to obdoba „přizpůsobení se“ či ztotožnění s chováním v daném místě (Relph 1976). Toto myšlení vychází z Davidsonovy triangulace poznávání.

Role vyjevování/objasňování při otázce „Odkud jste?“ se otočí, pokud se člověk zvenku ptá místního na cestu z bodu A do bodu B, tedy obyvatel Benešova u Semil se ptá obyvatele České Lípy v České Lípě na cestu z bodu A do bodu B. Mění se zaměření (Heidegger *Ausrichtung*; Malpas *directionality*). Pokud bude místní vysvětlovat cestu člověku z venku tak, jak mluví s místním, tedy ve zkratce a v místních symbolech, nebudou si s největší pravděpodobností oba rozumět. Místní bude například zdůrazňovat dominantu „Za Krystalem zatočte doleva.“ a člověk z venku se bezradně zeptá: „A kde je ten Krystal?“ Případně: „Co je ten Krystal?“¹³

¹² Nejedná se o primitivní lokalizaci, ale jde o „význam místa“ pro toho, kdo sděluje a pro toho, komu svoji prostorovost bytí sděluje, kdo ji přijímá (viz Davidsonova triangulace, Davidson 1991).

¹³ Autor článku se omlouvá obyvatelům České Lípy. Možná KD Crystal nazývají jinak. V textu jde spíše o vystižení situační znalosti.

Koncept místa ve vzdělávání

Místo je způsobem, kterým jedinec nahlíží, poznává, chápe a interpretuje svět. Dostáváme se tak do oblasti vzdělávání. V předcházejících částech byla vysvětlována koncepci místa, tak jak se vyvíjela a do jakého poznání dospěla ve filozofickém a v geografickém poznání/poznávání. Je ale koncept místa uplatnitelný v geografickém, ale i jiném vzdělávání?

Místo je konceptem, s jehož pomocí se jedinec dozvídá, učí se o svém prostředí, o ostatních lidech, o sobě samém. Poznává a vzdělává se prostřednictvím místa, ve kterém žije a místo se „vrývá“ do jeho představ a zkušenosti. Americká učená společnost The National Geographic Society zařadila místo (*place*) jako významné téma do amerických standardů geografického vzdělávání, tak jak je prezentuje Witham-Bednarz (1994). Toto téma se také dostalo i do Mezinárodní charty geografického vzdělávání (Haubrich ed. 1994). Místo je velmi aktuální a živé geografické téma, o čemž svědčí chystaná revize amerických standardů geografického vzdělávání, která od poloviny roku 2009 prochází druhým kolem připomínkování. Místo v těchto standardech podobně jako v prvním vydání patří k základním tématům (více např. Vávra 2009a).

Prostřednictvím vzdělávání člověk poznává míru svého „připoutání“ a míru „připoutání“ ostatních jedinců/lidí s místy a mezi sebou (komunita). Svět jedinec chápe a interpretuje prostřednictvím svých významů a svých zkušeností, ale i významů a zkušeností dalších, např. spolužáků, učitelů. Tento přístup vychází například z výše uvedených prací Heideggera, Davidsona a Malpase. Jak uvádí Cresswell (2004, s. 11), „tento způsob poznávání světa lze chápat i jako akt resistance vůči racionalizaci světa, ve které má větší význam prostor. Tím, že se učíme o světě a studujeme jej jako vzájemné ovlivňování lidí a prostředí (*environment*), které má podobu místa, nás osvobozuje od chápání světa složeného jen z faktů a čísel.“ Mluvíme více o epistemologii (o metodě jak poznávat) než o ontologii (o podstatě poznávaného, o poznávaném).

Jak použít koncepci místa ve vzdělávání? Přechod od místního regionu k místu ukazuje Kühnlová (1998, 2007). Postavení místa v regionální geografii a ve vzdělávání hodnotí například Vávra (2009b). Další způsob jak pracovat s koncepcí místa, ve které je obsažena jak odborná geografie, tak geografické vzdělávání najdeme v práci finského autora Lipsanena (2001).

V Liberci jsou budoucí učitelé zeměpisu v projektové výuce seznamováni s výzkumem místa (části Liberce). Tento výzkum také prakticky realizují v podobě vrstev, tak jak místo prezentuje Agnew (1987) nebo Lipsanen (2001). Základní vrstvou je topografická mapa, na ní je vrstva prezentovaná statistickými daty. Nejvýše je pak vrstva s „měkkými“ daty vytvářená dotazováním, pozorováním chování lidí, vlastní zkušeností. Studenti vytvářejí „komplexní“ podobu místa, srovnávají vrstvy a sledují, v čem se shodují, v čem jsou odlišné, a své poznatky interpretují. Následně se učí transformovat takovýto projekt do projektu vzdělávacího, didaktického. Tento „model“ projektové výuky byl autorem článku prezentován na kolokviu Místo – prostor – krajina – region v Liberci, které se konalo v únoru 2010. Některé práce jsou dostupné na vzdělávacím portálu katedry geografie v Liberci.

Závěr

Proč studovat místo? Odpovědi na otázku dávali filozofové od doby antické, např. Platón a Aristotelés s *chórou* a s *topos*. Objevuje se přirovnání místa k lodi, na které jsou pasažéři, a loď se pohybuje po řece nebo po moři. Loď jako jakýsi kontejner věcí či lidí. V novodobé filozofii byla znovu upřena pozornost na koncepci místa zejména díky Heideggerovi (2008), na kterého navázal svou „geografickou filozofii“ například Malpas (1999, 2008). Pozornost byla upřena na prostorovost bytí, jinak řečeno na rozdíl mezi existencí objektů v žitém světě a tím, co znamená být/existovat a na prostorovost, jako sociálně vytvářený prostor (Cloke 2005).

Ve studiu místa se nejedná o fyzické rozlišení, ale o chápání místa ve smyslu „zasvěcenosti“ (viz Relp 1976) či niterní významnosti (Malpas 2008). Toto prostorové bytí se projevuje zakořeněním či zakotvením jedince v místě, spolu se zakořeněním dalších místních a se zakořeněním jejich myšlení. Toto vše jedince utváří a také dále orientuje. Důležitý je také vztah mezi těmito místními a těmi, co se vidí, vnímají a sebeidentifikují vně místa, tedy těmi, co do místa nepatří.

Pro jednotlivce je významné, jak se v místě socializuje a jak se s místem ztotožňuje. Řeč je o kořenech jedince, což Malpas (1999, s. 108) nazývá „ztotožněním aktivit v rámci fyzického prostoru“ (*embodied*), jak je jedinec „vžitý“ do tohoto světa. Důležitý není jen stav ale i proces, mluvíme spíše o životní cestě k tomuto stavu, což lze chápat jako přibližování, nikoliv jako dosahování „vytčeného cíle“, Důležitý je i věk jedince, čím je starší, tím větší je jeho zkušenost a znalost místa/míst. Mluví se také o procesu poznávání, který se odehrává ve smyslu Davidsonovy triangulace „objektivita, subjektivita a intersubjektivita“ (Davidson 1991).

Velmi důležitou roli na životní cestě jedince hraje domov, ve kterém jako dítě vyrůstá a později jej jako dospělý tvoří. Lze konstatovat, že domov má nebo by pro jedince měl mít ten nejvyšší význam, neboť domov je nebo by pro něj měl být jednou z nejvyšších priorit v jeho životě. Znamená nebo by pro něj měl znamenat blízké osoby, bezpečí, stabilitu, identitu. Pro jiného může ale domov znamenat strach a nebezpečí v podobě domácího násilí nebo ohrožení domova z vnějšku. Zvláštní vztah k místu mají lidé „bez domova“, jak ontologicky analyzují britské autorky Blunt a Dowling (2006), nebo „ztráta domova“, jak epistemologicky podle trampa hodnotí místo Cresswell (2001, 2004; viz výše).

Místo může také podněcovat fantazii, představivost, a rovněž také může znamenat řád, pomocí kterého pak jednotlivec „poměřuje“ ostatní místa. Vztah k místům a vztah k ostatním lidem jsou velmi významnou podstatou integrity jedince, který při konfrontaci s jinými hodnotí a chápe místo jinak. Hodnotí je jinak právě díky osobnímu vývoji, poznání a zkušenosti s místy, ve kterých žil a kterými prošel. Mluvíme o geografickém myšlení a zkušenosti jedince i komunity, které se k místu vážou.

Literatura:

- AGNEW, J. (1987) Place and politics: the geographical mediation of state and society. JSTOR by The Royal Geographical Society, 13, č. 2, s. 251–253.
- AUGÉ, M. (2008): Non-Places. An Introduction to Supermodernity. Verso, London, 98 s.
- BELL, S. (2009). Mental Maps. In: Kitchin, R., Thrift, N. (eds.): Geography, International Encyclopedia of Human Geography, 7, Elsevier, Oxford, s. 70–75.
- BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. (1999): Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 215 s.
- BLUNT, A., DOWLING, R. (2006): Home. Routledge, Taylor & Francis Group, London, 305 s.
- CASTREE, N. (2003): Place: Connections and Boundaries in an Interdependent World. In: Holloway, S. et al. (eds.): Key Concepts in Geography, SAGE Publications, London, s. 163–185.
- CLOKE, P., CRANG, P., GOODWIN, M. (2005): Introducing Human Geographies (2nd edition ed.). Hodder Arnold, Abingdon, Oxon, 650 s.
- CRANG, M. (1998): Cultural Geography. Routledge, London, 215 s.
- CRESSWELL, T. (2001): Making up the tramp. Toward a Critical Geosophy. In: Adams, P. C. et al. (eds.): Textures of Place. Exploring Humanist Geographies. University of Minnesota Press, s. 167–185.
- CRESSWELL, T. (2004): Place: A short introduction. Blackwell Publishing, Oxford, 150 s.
- CRESSWELL, T. (2005): Place. In: Cloke, P. et al. (eds.): Introducing Human Geographies. Hodder Arnold, Abingdon, s. 485–494.
- CRESSWELL, T. (2008): Place: encountering geography as philosophy. Geography, 93, č. 3, s. 132–139.
- CRESSWELL, T. (2009): Place. In: Castree, N. et al. (eds.): International Encyclopedia of Human Geography, 8, Elsevier, Oxford, s. 169–177.
- DAVIDSON, D. (1991): Three Varieties of Knowledge. In: Davidson, D. (2001): Subjective, Intersubjective, Objective. Oxford University Press, Oxford, s. 205–220.
- DUNCAN, J. (2000): Place. In: Johnston, R. J. et al. (eds.): Dictionary of Human Geography. 4th Edition, Blackwell Publishers Ltd., Oxford, s. 582–584.
- ENTRIKIN, J. N. (1991): The Betweenness of Place. Towards a Geography of Modernity. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 195 s.
- GIDDENS, A. (2003): Důsledky modernity. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 200 s.
- HART, G. (2009): Place. In: Gregory, D. et al. (eds.): Dictionary of Human Geography. 5th Edition, Blackwell Publishers Ltd, Oxford, s. 539–541.
- HAUBRICH, H., ed. (1994): International Charter on Geographical Education. Commission on Geographical Education, International Geographical Union, Freiburg.
- HEIDEGGER, M. (2008): Bytí a čas. Oikomenh, Praha, 487 s.
- HOLLOWAY, S. (2009): Identity and Difference: Age, Dis/Ability and Sexuality. In: Cloke, P. et al. (2009): Introducing Human Geography. Hodder Arnold, Abingdon, s. 400–410.
- HOLT-JENSEN, A. (1999): Geography. History & Concepts. SAGE, London, 228 s.
- HYNEK, A. (2009): Prostorovosti: místa, krajiny, regiony. Acta Geographica Universitatis Comenianae, 52, s. 75–86.
- HYNEK, A., SVOZIL, B. (2008): Mentální mapy lokalit. In: Poštolka, V. a kol. (eds.): Geodny Liberec 2008. Sborník příspěvků. Liberec, s. 71–77.
- HYNEK, A., VÁVRA, J. (2007): (Přínejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: Herber, V. (ed.): Fyzická geografie – výzkum, vzdělávání, aplikace. Masarykova univerzita v Brně, Brno, s. 7–14.
- KASALA, K. (2008): Teoreticko-metodologické východiská výskumu identity lokality. Acta Geographica Universitatis Comenianae, 50, s. 155–168.
- KASALA, K., LAUKO, V. (2009): K teorii a metodologii regionální geografie. Acta Geographica Universitatis Comenianae, 52, s. 87–100.
- KLOSTERMANN, K. (1910): Odyssea soudního sluhu. Nakladatel Jos. R. Vilímeček, Praha, 116 s.
- KNOX, P. L.; MARSTON, S. A. (2004): Places and regions in global context: human geography. Pearson Education, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 530 s.
- KÜHNLOVÁ, H. (1998): Tady jsem doma, aneb poznej dobře svoje bydliště. Moby Dick, Praha, 55 s.

- KÜHNLOVÁ, H. (2007): Život v našem regionu. Pracovní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. Fraus, Plzeň, 65 s.
- LIBROVÁ, H. (1987): Sociální potřeba a hodnota krajiny. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 134 s.
- LIPSANEN, N. (2001): Naturalistic and existential realms of place in Roseau, Dominica. Master's Thesis, University of Helsinki, <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/mat/maant/pg/lipsanen/naturali.html>.
- LYNCH, K. (2004): Obraz města. Bova polygon, Praha, 202 s.
- MALPAS, J. (1999): Place and Experience. A Philosophical Topography. Cambridge University Press, Cambridge, 218 s.
- MALPAS, J. (2008): Heidegger's Topology: being, place, world. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, 410 s.
- MALPAS, J. (2009): Hans-Georg Gadamer. In: Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/gadamer/>.
- MATLOVIČ, R.; MATLOVIČOVÁ, K. (2007): Koncept miesta vo vývoji geografického myslenia. In: Kraft, S. et al. (eds.): Česká geografie v evropském prostoru. XXI. sjezd České geografické společnosti, České Budějovice, s. 181–190.
- MASSEY, D. (2005): For Space. Sage Publications, London, 222 s.
- NORBERG-SCHULZ, Ch. (1979): Genius Loci. Towards a phenomenology of Architecture. Rizzoli International Publications, Inc., New York, 215 s.
- PAVLÍNEK, P. (1993): Anglo-americká geografie ve dvacátém století. In: Sýkora, L. (ed.): Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, s. 9–29.
- POPKIN, R. H., STROLL, A. (2005). Filozofie pro každého. Ivo Železný, Praha, 407 s.
- RELPH, E. (1976): Place and placelessness. Pion Ltd., London, 156 s.
- RELPH, E. (1993): Modernity and the Reclamation of Place. In: Seamon, D. (ed.): Dwelling, Seeing, and Designing. Suny Press, New York, s. 25–40.
- RELPH, E. (2001): The critical description of confused geographies. In: Adams, P. C. et al (eds.): Textures of Place. Exploring Humanist Geographies. University of Minnesota Press, Minnesota, s. 150–166.
- ROE, E. J. (2009): Human-Nonhuman. In: Kitchin, R., Thrift, N. (eds.): International Encyclopedia of Human Geography. Elsevier, Oxford, s. 251–257.
- SIWEK, T., BOGDOVÁ, K. (2007): České kulturně-historické regiony ve vědomí svých obyvatel. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 43, č. 4, s. 1039–1053.
- SIWEK, T., KANOK, J. (2000): Vědomí slezské identity v mentální mapě. Ostravská univerzita, Ostrava, 98 s.
- SZALO, C. (2004): Vymístění uvnitř životního světa: kulturní vymístění jako přepis. Sociální studia. Časopis sociálních studií MU Brno, socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080304105347.pdf č. 2, s. 27–41.
- TUAN, Y.-F. (1974): Space and Place: Humanistic perspective. Progress in Geography, 6, s. 233–246.
- TUAN, Y.-F. (1977): Space and Place. The Perspective of Experience. University of Minnesota Press, 230 s.
- TUAN, Y.-F. (1991): Language and the Making of Place: A Narrative-Descriptive Approach. Annals of the Association of American Geographers, 81, č. 4, s. 684–696.
- VÁVRA, J. (2003): Studie: vnímání místa. Výuka (nejen) zeměpisu nejen poznáváním a hodnocením, ale i vnímáním s využitím Yi-Fu Tuanovy koncepce. Britské listy, 21. 7. 2003, <http://www.blisty.cz/art/14798.html>.
- VÁVRA, J. (2009a): Revize amerických Standardů geografického vzdělávání v roce 2009. Může české učitele zeměpisu inspirovat? RVP Metodický portál, Základní vzdělávání, 21. 10. 2009, <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/6375/REVIZE-AMERICKYCH-STANDARDU-GEOGRAFICKEHO-VZDELAVANI-V-ROCE-2009-MUZE-CESKE-UCITELE-ZEMEPISU-INSPIROVAT.html>.
- VÁVRA, J. (2009b): Místo (place) v regionální geografii a v geografickém vzdělávání. Acta Geographica Universitatis Comenianae, 52, s. 119–127.
- WITHAM-BEDNARZ, S., BETTIS, N. C., BOEHM, R. G., eds. (1994): Geography for Life. National Geography Standards 1994. American Geographical Society, Association of American Geographers, National Council for Geographic Education, National Geographic Society, Washington D.C., 272 s.

AN INDIVIDUAL AND A PLACE, AN INDIVIDUAL IN A PLACE,
AN INDIVIDUAL THROUGH A PLACE

The relationship between an individual and a place forms the central topic of the paper, an individual in a place and an individual through a place. There is a basic relationship between an individual and the place, in which the individual lives and with which she/he identifies. In said place, the individual makes her/his home, works, creates, relaxes, in essence he/she establishes everyday routines, lives his/her life, meets other people, finds, gathers and uses information useful to him/her. An individual presents her/his place and behaves by certain codes of conduct in said place. An individual gives and creates a sense of place. Malpas (1999) says a creature's experiences and thoughts are integral and inseparable parts of place.

The starting point of the text is Heidegger's phenomenological philosophy "Being and Time" (Heidegger 1927) and Davidson's "Three Varieties of Knowledge" (Davidson 1991) known as "triangulation". Malpas (1999, 2008), a "geographical" philosopher, develops these into a concept of place.

The author the text presents the study of places through Anglo-American literature from such foundational thinkers as Tuan (1974, 1977, 1991) and Relph (1977, 1993) to contemporary humanistic geographers such as Castree (2003) and Cresswell (2004, 2005, 2008). A fundamental shift has occurred in how to study a place from "hard" statistical data to "soft" data derived from sociological and ethnographic methods, from "collectivistic" approaches to studying individuals and local communities. This means studying mental maps, personal stories, and the imagination of individuals or communities.

During his/her life an individual may change priorities, in regards to his/her place as well as in reference to other places, e.g. in a new home which is removed from his/her original place as Blunt and Dowling (2006) show. An individual can also be displaced and become a tramp, a hobo or a bum as Cresswell (2001, 2004) demonstrates. In one's career, he/she gains experience and knowledge which is useful for his/her present and future life.

Place is not merely a location or physical setting, i.e. place as a container, but is a "point" of feelings and perceptions for individuals as well for groups or local communities, whereby individuals identifies themselves. Malpas (1999, p. 170) speaks about containment. Sense of place is a very important concept for the study of place in geography (involvement). An individual or a group identifies with place. Beyond the measurable dimension, imaginative and emotive dimensions are important. These latter dimensions are more important than place in a Cartesian dimension.

In studying places, it is very important whether an individual or a group is part of the place (insiders), or if they are just passing through (outsiders). Everyday practices in place construct ties in the place for individuals as well as for groups, which are an integral part of local identities. Identity is communicated through the meanings which are created through communication among insiders in a given place. The insiders feel safer and more secure than they would in a foreign place. At the same time, communication between insiders and outsiders and outsiders' image of a given place is important for local identity (identity of place).

The study of places is different from a study of spatial phenomena in regions and landscapes. In modern philosophy Heidegger (1927) postulates place (Ort, Ortschaft, Platz, Stelle, Stätte, Statt) and spatiality (Räumlichkeit). Now one of Heidegger's followers, Malpas (1999, 2008), is continuing with his "geographical philosophy". Authors of the present philosophy, for example, emphasize ontological difference and spatiality. The former is the difference between ideas and things being-in-the-world. The latter is socially produced space (Cloeke, 2005).

The conception of place is popular among philosophers (Heidegger 1927, 1958; Malpas 1999, 2008) as well as humanistic geographers (Tuan 1974, Relph 1976, Cresswell 2009) and among geographical educators. Place as a geographical theme is a part of the US Standards of geographical education (Witham Bednarz, et al. 1994) and of the International Charter on Geographical Education (Haubrich, 1994). In Czechia, the shift from the concept of local region into the concept of place has been taken up in geographical education (see Kühnlová 1998).

Pracoviště autora: Technická univerzita v Liberci, Přírodovědně humanitní a pedagogická fakulta, katedra geografie, Studentská 2, 461 17 Liberec; e-mail: jaroslav.vavra@tul.cz.

Do redakce došlo 28. 4. 2009; do tisku bylo přijato 25. 10. 2010.

Citační vzor:

VÁVRA, J. (2010): Jedinec a místo, jedinec v místě, jedinec prostřednictvím místa. *Geografie*, 115, č. 4, s. 461–478.